

GENERAL RADU R. ROSETTI

MĂRTURISIRI

VOLUMELE I-III

Îngrijire ediție, studiu introductiv și note
MARIA GEORGESCU

Prins în tumultul vieții științifice de la Academia Română, al cărei membru corespondent (1927) și titular (1934) era, sau în probleme administrative la conducerea Muzeului Militar Național (1924–1931) sau a Bibliotecii Academiei Române (1935–1945), lui Radu R. Rosetti dimensiunea de memorialist îi apare ca o datorie pe care a împlinit-o nu numai ca istoric, dar și ca un pios omagiu adus familiei, prietenilor și camarazilor de arme.

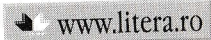
LITERA
București
2020

Mărturisiri (volumele I–III)
General Radu R. Rosetti
Îngrijire ediție, studiu introductiv și note
Maria Georgescu

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

Copyright © 2020 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Ilieș Câmpeanu
Corector: Georgiana Enache
Copertă: Bogdan Mitea
Tehnoredactare: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ROSETTI, RADU R.

Mărturisiri (volumele I–III) / gen. Radu R. Rosetti;
îngrijire ed., studiu introd. și note: Maria Georgescu. –
București: Litera, 2019

ISBN 978-606-33-4531-9

I. Georgescu, Maria (ed.; pref.; note)

CUPRINS

Studiu introductiv: O istorie trăită și mărturisită	5
Notă asupra ediției.....	71
Repere cronologice.....	75
Mărturisiri – volumul I	95
Mărturisiri – volumul II	375
Mărturisiri – volumul III.....	507
Anexă. Copie după memoriul depus de generalul Radu R. Rosetti la instanța de judecată	1007

1942

24 iunie

Decorat cu Semnul de distincție pentru contribuția la activitatea în cadrul Societății Naționale de Cruce Roșie.

1944

29 septembrie

Academicianul D. Caracostea, în ședința publică a Academiei Române, aduce mulțumiri generalului Rosetti pentru munca și devotamentul său la conducerea Bibliotecii Academiei Române.

1945

5 iunie

Decret-lege privind acordarea titlului de veteran.

- Refuză un nou mandat de cinci ani pentru postul de conservator al Bibliotecii Academiei.

1946

Mai

Arestat sub următoarele acuzații: acceptarea intrării trupelor germane în țară; declararea războiului contra Uniunii Sovietice; elaborarea legilor rasiale și contribuții la prădarea Ucrainei.

22 august

Ordonanța nr. 13 a Parchetului General al Curții de Apel

se pronunță că nu există nici un indiciu de vinovăție și în consecință nu este cazul a fi trimis în judecată.

1947

Publică lucrarea *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, încununare a muncii sale științifice de-o viață.

1948

15 iunie

Adresă către Serviciul istoric din Marele Stat Major prin care anunță încetarea activității comisiei pentru redactarea istoricului oficial al Războiului de Independență.

15 august

Arestat din nou și ținut în regim de izolare.

1949

19 ianuarie

După un proces îndelungat este condamnat la doi ani de închisoare corecțională, zece ani de degradare civică și confiscarea averii.

2 iunie

Grav bolnav, nu rezistă tratamentului inuman și moare în închisoarea Văcărești.

GENERAL RADU R. ROSETTI

MĂRTURISIRI

Volumul I

*Închinare amintirii
părinților mei*

Cuvânt înainte	97
I. La Căiuți	99
II. La Târgul Ocnei	126
III. La Brăila	146
IV. La Iași	160
V. În Școala de Poduri și Șosele	187
VI. Elev al Școlii Militare de Artilerie și Geniu	203
VII. La Sinaia	227
VIII. La București, 1899–1901	243
IX. La Galați	261
X. La Institutul Geografic al Armatei	285
XI. În Batalionul 9 Vânători	288
XII. În Școala Superioară de Război	298
XIII. La Batalionul 2 Vânători	312
Note și anexe	323

Maria Știrbei
(născută Ghica-Comănești),
soția lui Alexandru B. Știrbei;
mama Ioanei,
soția generalului Radu R. Rosetti

Scriitorul Radu Rosetti
(1853–1926),
tatăl generalului
Radu R. Rosetti

Copiii scriitorului Radu Rosetti:
Radu, Henri, Eugen, Magdalena – Brăila 1892/1893

Ioana Rosetti (născută Știrbei),
soția generalului Radu R. Rosetti

Generalul Radu R. Rosetti – iulie 1943,
în biroul său de la Biblioteca Academiei Române

Colonelul Radu R. Rosetti,
portret de André Lavrillier, 1917
(BAR DF20I/8614)

CUVÂNT ÎNAINTE

Am socotit și socotesc că oricine a luat parte la evenimentele care alcătuiesc o parte din istorie este dator să lese o descriere a ceea ce dânsul știe despre acele evenimente sau despre partea ce a luat la ele, fiindcă acestea nu aparțin persoanei, ci sunt de domeniul public. Luând deci parte la evenimente, nu ca individ, ci ca ființă înzestrată cu un rost public, este o datorie de a reda cunoștinței obștești ceea ce știe despre faptele la care a fost părtaș. Cum este de asemenea, socot eu, datoria celor ce dețin documente de orice soi, publice sau private, a nu le distruge, ci a le păstra și a face ca ele să ajungă odată în domeniul public. Numai așa generațiile viitoare vor putea pricepe mai bine năzuințele și greutățile predecesorilor lor și vor putea lucra cu continuitate.

Aflându-mă și eu în situația de a fi luat parte la câteva fapte de seamă ale neamului românesc, uneori în situații de mari răspunderi, am socotit că-mi este impus să însemn ce știu despre cele întâmplate și în genere despre toate faptele la care am luat parte sau al căror martor am fost în cursul vieții mele, precum și ce parte și ce răspundere am la înfăptuirea unora dintre ele.

Am crezut însă că nu este îndestulător a lăsa însemnări de cele mie cunoscute sau făptuite de mine, ci că în așternerea lor pe hârtie trebuie să fac abstracție de orice sentiment altul decât acel al adevărului, oricât de plăcut sau de neplăcut ar fi el, chiar pentru mine. De aceea, în scrierea paginilor ce urmează am căutat să mă pun – pe cât mi-a fost cu putință – în starea de spirit în care trebuie să se afle un creștin când se duce la spovedanie și am căutat să fiu un martor ca cei chemați în fața justiției, adică să vorbesc fără ură și fără părtinire. De aci și titlul de *Mărturisiri* dat acestor amintiri.

Dar nu m-am mulțumit numai cu ceea ce-mi aminteam. Am verificat, pe cât am putut, tot ceea ce am scris cu amintirile altora,

cu acte, cu documente, cu însemnări proprii sau ale altora, cu ceea ce s-a scris în cărți și în ziare despre faptele respective. Ceea ce am scris este deci ceea ce cred, în toată sinceritatea, că este adevărul asupra faptelor și persoanelor, așa cum le-am putut cunoaște eu.

Sunt lucruri de care nu am vorbit, precum sunt și altele despre care vorbesc numai în chip tangențial, dar nu este unul din lucrurile spuse care să nu fie adevărul curat, așa cum îl văd eu. Am făcut aceste omisiuni pentru că sunt fapte despre care nu este încă vremea de a vorbi. Dar documentarea a tot ce am scris și a unor alte întâmplări am strâns-o și depus-o în loc sigur, de unde se va da la iveală atunci când trecerea anilor o va îngădui.

Șugura, 28 aprilie 1933

I. LA CĂIUȚI

Deși se strecuraseră numai vreo cincisprezece ani între așezarea de la Căiuți, în epoca în care o descrie Tatăl meu în *Amintirile sale*¹, și acea pe care mi-o amintesc eu în cei dintâi ani ai vieții, era totuși o mare deosebire între dânsle.

La sfârșitul celui de al șaptelea deceniu al veacului al XIX-lea, când Tata a părăsit Căiuțul pentru a merge la studii în străinătate, chipul de viață de acolo se apropia încă mult de cel al trecutului. Era un trai larg, cu slugi destul de multe, precum se poate vedea de altfel din condicile moșiei Căiuți pe acei ani, depuse de Tata la Academia Română.

De atunci avuseseră loc mari prefaceri în țară. Căile ferate, Războiul Neatârării, regalitatea, micșorarea marilor averi și a puterii boierimii transformaseră nu numai alcătuirea statului, dar schimbaseră mult alcătuirea socială și traiul.

Căiuții de care-mi aduc aminte și a cărui cunoștință mi-o completează cele auzite de la părinți și cele cuprinse în corespondența lor, era o așezare mare, prea mare pentru nevoile noastre și pentru veniturile Tatei. În adevăr, acolo se găsea pentru moșie un personal, numeros după ideile de azi, cu vechil, scriitori, pădurari, feciori boierești etc., al căror număr a scăzut însă de la 27 în 1879 la 11 în 1884. Țin bine minte cancelaria moșiei, care era într-una din camerele de jos ale casei. Noi copii eram uimiți de registrele în care Solomon Naiman, Singer, Zdrobici și alții înșirau cifre ce ne păreau nesfârșite. Îmi amintesc de asemenea foarte bine cum veneau feciorii boierești, din care mi se pare că numai Gheorghe a Popei știa carte, cu răboajele la socoteli și cum tot pe temeiul acestor răboaje² se făceau plățile. În cancelarie erau multe legături cu asemeni răboaje, ce se păstrau un anumit timp și adesea, după luni de zile,

feciorii boierești recunoșteau răbojul cutărui țăran care reclama. De altfel, și unii țărani își țineau răboaje cu însemnarea lucrului făcut, răboaje pe care le scoteau din brâu, la nevoie. Noi copiii căpătam adeseori răboaje vechi cu care ne jucam de-a socotelile.

Personalul moșiei era numeros, între altele pentru că munca nu era destul de sistematizată și veșnic era nevoie a repezi un om călare – expresia consacrată a vremii – pentru a da o poruncă, a aduce un răspuns. Apoi nu trebuie uitat că – până la deschiderea căii ferate – cel mai apropiat birou poștal și telegrafic era Adjudul (26 kilometri) și că diligența poștală nu trecea decât de două ori pe săptămână. Numărul relativ mare de feciori boierești mai era cauzat și de nevoia pazei. Siguranța era numai relativă atunci și de aceea unul sau doi feciori boierești păzeau sau mai degrabă dormeau în casă. Și în privința nesiguranței de atunci am două amintiri. Într-un ajun de Bobotează, cu ger aspru, noi, copiii, ne jucam către ora douăsprezece, în salonul cel mare de sus, așteptând ca părinții să vină la dejun (era și mătușa noastră, Zoe³, la noi). A venit întâi Mama⁴, înaintea căreia am alergat cu toții. Atunci am auzit un pas greoi venind dinspre seră în urma Mamei și am văzut un om străin, închis la față, cu haine sure. Sofragiul⁵ a pus mâna pe dânsul și l-a dat afară; s-a aflat mai apoi că era un ocnaș scăpat atunci din închisoarea de la Târgu Ocna. A doua amintire este din anul 1888 când am văzut sosind la Căiuți un caporal cu patru, șase dorobanți; aceștia au avut lungi consfătuiri cu unchiul nostru, Mișa Sturdza⁶, atunci subprefect al plasei. O bandă de hoți opera în valea Troțușului și Mișa Sturdza a vrut să o înconjoare cu posturi fixe, care păzeau și pe cei din localitatea unde erau puse, și cu putere, dar... pisica cu clopoței șoareci nu prinde.

Siguranța deplină a fost dobândită numai după crearea jandarmeriei rurale [în 1893] care înlocui cu folos pe călărașii cu schimbul⁷, folosiți până atunci la serviciul de jandarmerie. Aceștia, schimbându-se mereu, nu puteau face un serviciu bun și apoi erau legați față de consătenii lor printr-un sentiment de solidaritate.

Mai erau la Căiuți un grădinar cu câțiva ajutori, căci grădina continua, în anii primei mele copilării, a fi așa cum o croise bunică-mea⁸. Întreținerea ei în bune condițiuni mai cerea și o seră (alta decât cea din casă), care se afla în partea dinspre miazăzi a grădinii. Arderea acestei sere este una din cele mai vechi amintiri ale mele. Grădina și sera făceau admirația atât a musafirilor noștri, cât și a lumii care trecea vara spre și de la Slănic. Înainte de isprăvirea căii ferate, birjarii, care duceau lumea de la Adjud la Slănic sau o aduceau înapoi, aveau obiceiul de a face un mic popas la Căiuți și călătorii – unii mai politicoși cerând voie, alții, cu mai puțină creștere, fără a cere voie – intrau în grădină și se plimbau prin ea plini de admirație. În asemenea ocazii se iveau uneori și conflicte, pentru că mulți vizitatori se considerau la ei acasă, rupând flori sau aruncând hârtii în care aduseseră de-ale mâncării. Și când personalul casei sau grădinii nu voia să-i lese să intre fără voie în grădină, ba unii au încercat să intre și în casă sau să rupă flori, s-au găsit printre călători persoane care să reclame la primărie, cum a reclamat unul pe Tata fiindcă acesta, după un deplorabil obicei al său, se plimbuse numai în cămașă de noapte și în papuci pe balconul de sus al casei, într-o călduroasă dimineată de vară. De altfel, acest obicei al plimbării în costume foarte sumare era foarte generalizat la Căiuți și-mi amintesc nu numai pe Tata plimbându-se așa prin casă dimineata, dar pe Gh.I. Donici⁹, pe Mișa Sturdza și pe diferiți musafiri, precum și părtași la vânătoarea de toamnă. Există o fotografie, făcută de Dumitru Ghica-Comăneșteanu¹⁰, cu ocazia unei vânători la Pralea, arătând pe Alexandru Ghica Brigadier¹¹ (cel supranumit Șandor) în costum de împărat roman, recte: îmbrăcat numai cu o cămașă românească ce-i ajungea de-abia la genunchi. Plimbările acestea în asemenea costume sumare erau cauzate prin faptul că Tata și cu musafirii săi se grăbeau să meargă unul la altul spre a sta de taifas și a-și comunica știrile din ziare și prin faptul că măică-mea, ca și celelalte doamne, se sculau târziu și nu ieșeau din odăile lor decât cu puțin înainte de ora mesei de amiez. Bunică-mea, când era la noi, ne primea dimineata, cum primea

pe Tata și pe câțiva mai intimi, tot îmbrăcată cât se poate de sumar, de obicei așezată la masa ei de toaletă sau hrănindu-și canarii ce-i avea în două cuști foarte mari, în odaia sa. Mătușile mele (surorile Tatei) aveau același obicei, obicei pe care l-au dus și în alte case.

Nu știu dacă din spiritul foarte pronunțat de ordine, spirit ce l-am moștenit de la Mama și de care am fost stăpânit încă din mica copilărie, sau din ce alt motiv, dar chiar pe atunci am avut o repulsiune pentru acest obicei și nici nu l-am practicat vreodată, nici nu am lăsat să se practice vreodată în casa mea. Prima persoană adultă pe care am văzut-o revoltată de acest obicei a fost Miss Belbin¹² și, după venirea ei în casă, domnii, mărâind adesea, au trebuit să se abțină de la asemenea plimbări sau cel puțin de a trece în costume ușoare în partea casei unde stăteam noi, copiii, cu dânsa.

Mobilierul casei era alcătuit dintr-un amestec de divanuri, dulapuri și mese vechi și foarte simple, făcând parte din vechea mobilă (și în parte din cea folosită de strămoșul și de străbunica noastră, descrisă de Tata în ale sale *Amintiri*), și din mobile noi ce le căpătaseră sau le cumpăraseră părinții mei, cu ocazia căsătoriei lor, cum erau și acele din camera lor de culcare și din salonașul Mamei, mobile care s-ar fi potrivit mai mult unei așezări de oraș. Așa cum era mobilat Căiuțul, era confortabil – astfel cum se înțelegea și se putea avea confort atunci –, dar era departe de a fi luxos.

În curte mai erau: vezeteu [vizitiu] cu ajutor și rândași; iar în casă sofragiu (îmi amintesc încă de bătrânul Ioniță, de favoriții săi, de chipul tacticos cum așeza tacâmurile pe masă și cum servea), cămărășită, bucătar (ce mare prieten al nostru, al copiilor, a fost Alexandru, un bucătar faimos atunci în Moldova și pasionat geambaș de cai), cu ajutoare, femei în casă, *femme de chambre* a Mamei, bone ale noastre (acea de care îmi aduc aminte mai bine a fost Carolina, cu care am învățat nemțește), spălătorese etc. Este adevărat că tot acest personal era plătit ridicol de puțin după prețurile de astăzi, dar totalul lefurilor lor, a hranei lor și mai ales a pagubelor pe care le aduceau și nepriceperea, dar și necinstea multora dintre ei, era mare pentru venitul de atunci al Tatei.

Tot acest personal stătea claie peste grămadă, mai mulți într-o odaie, în care era un mobilier din cele mai rudimentare, de obicei numai câteva mindire puse pe un pat puțin ridicat, făcut și el din scânduri nedate la rindea. Bonele, cămărășita, *femme de chambre*, sofragiul și bucătarul mâncau ce prisosea de la masa noastră și ceea ce li se gătea special, dar pentru restul personalului se făcea numai mămăligă, la care se adăugau: murături, brânză, fasole, un borș.

Întreținerea grădinii nu s-a făcut ulterior decât foarte sumar, făcându-se primăvara și toamna, după vechiul obicei, câte o mare clacă pentru curățitul ei, prășitul și curățitul pomilor, arbuștilor etc. Feciorii boierești vesteau satele din vreme; veneau mai ales fete și flăcăi. Li se dădea ceva mâncare și băutură și de obicei, către seară, veneau și lăutari și se întindea o horă mare. Mi-aduc aminte de ultima din aceste clăci în toamna 1886 sau 1887, căci Miss Belbin nu pricepea cum muncea lumea fără plată.

Controlul era greu și era desigur oarecare risipă din cauza și a efectivului însemnat al personalului, care ținea împreună, dar și a chipului cum era alcătuită gospodăria. Nemaivorbind de seră care era departe de casă, cum era și livada cu pomi roditori și grădina de zarzavaturi, așezate în partea de miazăzi a grădinei, numai partea de agrement a grădinei fiind în jurul casei, dar bucătăria (deși casa era prea mare și avea încăperi goale) era într-o clădire separată, la vreo cincizeci de metri de casa în care locuiam; grajdurile erau și mai departe.

După moartea bunicului¹³, în iunie 1872, rămăseseră foarte multe datorii și numai spiritul de rânduială și de sacrificiu al bunicii și devotamentul unchiului Tatei, Lascăr¹⁴, au făcut ca să rămână Căiuțul Tatei, fratelui și surorilor sale cu venituri scăzute însă, deoarece era nevoie de sume destul de mari pentru plata datoriilor. Casa, greu de ținut pe timpul bunicului, era și mai greu de ținut cu șesimea din venituri ce se cuvenea Tatei. Tradiția, iubirea pasionată de casa în care a copilărit, iubire care nu încetase nici în preziua morții sale, patruzeci de ani după ce părăsise Căiuții,

dulceata traiului, nădejdea că veniturile ar crește prin exploatarea unei mine de cărbuni de la Pralea sau prin construirea unei căi ferate înguste, care să îngăduie o exploatare intensivă și rentabilă a pădurilor, și alte iluzii au făcut ca – deși pe un picior mult mai modest ca pe vremea bunicului – Tata să țină atunci o casă prea scumpă pentru mijloacele sale, într-o societate în plină transformare în care, sub regimul liberal din 1876–1888¹⁵, calitatea de boier devenise mai mult o piedică. Deși boierii porniseră mișcarea liberală, boierimea, în majoritatea ei, s-a ținut la o parte în acei ani (1876–1888) și n-a înțeles că trebuia să colaboreze cu liberalii la alcătuirea noilor așezăminte. După 1888 burghezia se întărise prea mult, iar puterile boierimii scăzuseră în aceeași măsură.

Cu toate că Tata încercase unele îmbunătățiri, pe moșia Căiuți se făcea o agricultură încă primitivă. Solul nu era din cele mai bune și suprafața cultivabilă era prea mică ca să poată renta cultura extensivă ce se făcea atunci. De la 1864¹⁶ munca nu mai era gratuită, iar la Căiuți ca și aiurea, mai ales în Moldova, nu erau capitaluri îndestulătoare spre a se putea face o cultură intensivă modernă. Afară de pluguri cu brazde de fier, ce se cumpărau în număr redus, și de batoze ce se închiriau, cultura se făcea cu mijloacele primitive ale țăranului, cu pluguri cu brazde de lemn doar întărite cu o șină de fier la capăt, cu boroane [grape] cu dinți de lemn. Chiar grânele se treierau adesea cu cai, iar porumbul încă în 1886 l-am văzut îmblătit [bătut] cu îmblace în curtea grajdului din Căiuți. Proprietatea nu mai era rentabilă pentru vechii proprietari și clasa marii boierimi, proprietară de moșii întinse, era pe cale de a se dizolva.

Amintirile Tatei au dezvăluit copilăria și prima lui tinerețe. Nădăjduiesc să arăt, în altă scriere, întreaga lui viață. Aici vreau să arăt care-mi sunt amintirile despre dânsul la Căiuți.

Deși vânător pătimaș, nu-i plăcea să umble pe jos și nu-mi amintesc de dânsul făcând pe atunci alte plimbări decât în trăsură sau călare. Era un călăreț îndemânatic și pasionat. La un moment

dat a avut o iapă roibă, Liza, fină, frumoasă, dar cu totul nebună, pe care nimeni decât dânsul nu era în stare să o stăpânească. Odată Tata era călare pe dânsa în pădure și umbla pe muchea unei râpe; Lizei i-au venit nebuniile și, ca să nu umble pe acolo pe unde voia Tata să o facă să meargă, a sărit deodată în răpă. Noroc că în fundul acesteia era un morman mare de crengi, strânse acolo pentru a se face mangal (cărbuni de lemn); aceasta a amortit căderea, așa că Tata și iapa au scăpat numai cu câteva zgârieturi. De altfel și la vânătorile de urși Tata se ducea, de la o bătaie la alta, tot călare, pe vreun cal țăranesc, ceea ce era luat în derâdere de mulți dintre tovarășii săi și era temeiul a multor glume ce s-au făcut pe socoteala sa.

De obicei dormea dimineața până după ora nouă (toată viața sa a dormit bine și adânc; chiar în ultimii ani ai vieții sale se socotea nenorocit în ziua când nu dormise în noaptea precedentă opt ore neîntrerupt și două după-amiaza); își citea ziarele în pat și nu era gata decât pe la ora prânzului. După-amiaza și seara citea sau sta de vorbă cu cei ai casei sau cu musafirii. Către sfârșitul după-amiezii făcea adesea împreună cu noi, copiii, o plimbare în trăsură, în care scop transformase o trăsură așa ca să-ncăpem cu toții într-însa.

Alteori, Mama, Tata, mătușile cu musafirii care se găseau la Căiuți făceau lungi partide de croquet¹⁷ pe pajiștea din fața casei, partide foarte animate ce se continuau uneori seara la lumina lămpilor cu petrol purtate de servitori.

În tinerețe, Tata avusese idei feudale și fusese partizan pasionat al diferitelor cauze legitimize din Europa. Așa, fusese carlist convins și, fiind elev la liceul din Toulouse, mersese să escorteze un convoi de munițiuni ce trebuia trecut prin contrabandă în Spania. A fost de asemenea partizan al lui Henric al V-lea¹⁸ în Franța. De când l-am cunoscut eu însă, era conservator, dar conservatorismul lui era progresiv, nu strâmt. De atunci îl știu hotărât adversar al vechilor privilegii și ridicându-se contra oricărei încercări de a se crea altele noi. Așa, socotea ridicole titlurile ce-și dădeau unii

dintre ai noștri și corănele cu care își împodobeau cărțile de vizită, hârtia de scris, vesela, trăsurile, rufele și unii chiar oalele de noapte, cum mi-a fost dat să văd câțiva ani mai târziu în casa unei persoane foarte bună și primitoare, dar suferind în chip intens de boala titlurilor și a corănelor.

Crescut într-un mediu adânc patriot, își iubea țara cu pasiune și vocea lui avea vibrațiuni emoționante când vorbea de trecut, de viitor sau de vitejia țăranilor noștri în 1877 [Războiul de Independență]. Deși convins de nevoia Unirii, avea însă – mai ales în anii aceia – antipatie față de munteni, antipatie generală atunci în jurul nostru și care a fost moștenită de fratele meu Henri, pe când la Tata, cu trecerea vremii, antipatia aceasta se micșorase foarte mult. Deși sunt mândru de a fi moldovean și socotesc că moldovenii au însușiri – culturale mai ales – superioare celorlalte ramuri ale neamului, care întrec însă pe moldoveni în cele practice, nu împărtășeam această antipatie, cum în toată viața mea n-am putut fi exclusivist sau face parte din coterii sau partide. Aveam, între noi, copiii, aprige discuții și chiar certuri și când fratele meu Henri nu știa cum să mă răpună sau să-mi arate disprețul său mă trata de *sale valaque* [valah împutit].

Tata iubea Franța la ale cărei suferinți din 1870–1871 a luat o parte vie, precum o arată scrisorile sale. Fiind elev la Geneva, s-a dus la Les Verrières și a fost martor la intrarea trupelor lui Bourbaki în Elveția și la dezarmarea lor. A rămas impresionat puternic de starea în care se aflau ostașii francezi, prăpădiți de oboseală, nemâncați și grozav de demoralizați¹⁹.

Un alt Rosetti, Dimitrie Rosetti-Tescanu²⁰, despre care voi mai vorbi, a fost martor al acestei intrări a cărei descriere se găsește în corespondența sa la Tescani.

Dar, deși iubea Franța, cultura franceză și civilizațiunea ei, era cu totul opus politicii externe a republicii franceze (urme de legitimism?) și mai ales apropierii ei de Rusia. Pe aceasta din urmă o socotea ca cea mai mare primejdie pentru neamul nostru.

De altmirelea, din tată-n fiu ramura noastră a Rosetteștilor nu avusese încredere în ruși și îndurase chiar prigoane din această pricină. Cele mai vechi amintiri ale mele mi-l arată pe Tata ca dușman hotărât al Rusiei, propăvăduindu-ne neîncrederea în ea. Nenumărate, aprige și chiar violente erau discuțiile ce le auzeam în această privință la masă sau după-masă, între Tata, partizan hotărât în interesul neamului, după credința sa intimă, al Triplei Alianțe²¹ (între altele pentru că socotea Basarabia mai primejdută de deznaționalizare decât părțile supuse austriecilor și ungurilor și pentru că socotea armatele austro-germane cu mult superioare celor rusești, despre valoarea conducătorilor cărora avea cea mai proastă părere), și între mătușile noastre duse numai de iubire către Franța și Gh.I. Donici, care nu era numai francofil, dar păstrase o amintire nu displăcută despre camaraderia de arme cu rușii sub Plevna [în 1877]. Din primii ani ai copilăriei am învățat a cunoaște tot răul pe care-l făcuseră rușii Moldovei.

Tata era abonat la o mulțime de ziare și reviste, române și străine; dintre acestea, *The Illustrated London News* și *The Graphic* erau așteptate și de noi copiii cu mare nerăbdare, pentru ilustrațiile lor; multă geografie, istorie și altele am învățat noi, pe neștiutele, din privirea ilustrațiilor lor.

Adevărat poliglot, Tata vorbea și scria: românește, franțuzește, englezește și nemțește; citea curent italienește, spaniolește și, cu ajutorul ici-colo a unui dicționar, putea traduce texte latine, slave și grecești; în copilărie vorbea curent această limbă cu bunica sa²², a doua soție a hatmanului Răducanu Rosetti. Mama de asemenea cunoștea bine limbile română, franceză, engleză și germană și pricepea italiana și puțin cea rusească. Auzind din copilărie vorbindu-se în jurul nostru multe limbi străine nu este de mirare că am învățat și noi ușor acele limbi. După cum era obiceiul pe atunci, părinții vorbeau între ei și cu noi franțuzește, cum o făcuseră de altfel și părinții lor. Corespondența noastră era de asemenea în limba franceză. Se zice că era un obicei prost. Poate, dar folosința